

Αναρχία, Κράτος, Αριστερά

Η μακρά ιστορία του εργατικού κινήματος ασφαλώς σφραγίζεται από την ύπαρξη δύο παραδόσεων που προχωράνε σε τροχιές οι οποίες άλλοτε συναντιούνται και άλλοτε χωρίζουν, ενίοτε αβυσσαλέα. Μιλάμε ασφαλώς για την αναρχική και τη μαρξιστική παράδοση που αμφοτέρως με λόγια και με έργα προσπάθησαν να υπηρετήσουν την υπόθεση της καθολικής ανθρώπινης χειραφέτησης.

Σε αυτή την διαδρομή, οι ρήξεις είναι μάλλον περισσότερες από τις συγκλίσεις και η συσσωρευμένη ιστορική εμπειρία μάλλον συνηγορεί υπέρ αυτών που θεωρούν ότι, αργά ή γρήγορα, κάθε ιστορική απόπειρα συμπόρευσης αναρχικών και μαρξιστών είναι καταδικασμένη εξαιτίας θεμελιωδών θεωρητικοπρακτικών διαφορών.

Αν θέλουμε, με κάποια αυθαιρεσία, να ορίσουμε ένα εναρκτήριο σημείο αυτής της ρήξης θα μπορούσαμε ίσως να το βρούμε σε μια αλληλογραφία μεταξύ Μαρξ και Προυντόν του 1846, πριν δηλαδή και από την ίδρυση της Πρώτης Διεθνούς. Ο Προυντόν, απαντώντας σε πρόσκληση του Μαρξ να συμμετάσχει σε ένα διεθνές δίκτυο αλληλογραφίας που σκοπό είχε να συντονίζει διεθνείς επαναστατικές κινήσεις, διατυπώνει τις επιφυλάξεις του και τις προϋποθέσεις που έθετε για να συμμετάσχει σε ένα τέτοιο εγχείρημα, επισημαίνοντας ζητήματα «δογματισμού» που διέκρινε στη μαρξική θεωρία καθώς και τον κίνδυνο αυτή να μετατραπεί σε νέα θεολογία.

Η κύρια φάση της κοινής και ταυτόχρονα διαφορετικής μοίρας των δύο αυτών παραδόσεων είναι ασφαλώς η Πρώτη Διεθνής. Στα γόνιμα αλλά και ταραχώδη χρόνια του μοναδικού αυτού εγχειρήματος στην ιστορία του εργατικού κινήματος αναρχικοί και μαρξιστές είχαν την ευκαιρία να δοκιμάσουν τα όρια της σύμπραξής τους και να βρεθούν αντιμέτωποι με τα χάσματα διαφορετικών ερμηνειών της πραγματικότητας, αλλά κυρίως διαφορετικών στρατηγικών όσον αφορά την υπόθεση της ανθρώπινης χειραφέτησης. Χιλιάδες σελίδες έχουν γραφτεί σχετικά και ασφαλώς είναι μια συζήτηση που δεν μπορεί να χωρέσει στον περιορισμένο χώρο ενός άρθρου. Ας αρκεστούμε εδώ στα λόγια του Nico Bertì («Μαρξισμός και αναρχισμός στην Πρώτη Διεθνή», *Κοινωνικός αναρχισμός* 1, Θεσσαλονίκη 2014) σχετικά με την κρίσιμη διαφωνία περί κράτους: «Ο αναρχισμός, επιβεβαιώνοντας την ιστορικότητα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, δίνει μια εξήγηση της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων η οποία δεν είναι οικονομική αλλά πολιτική: πράγμα που υπονοεί την *ιεραρχία* ως αποτέλεσμα εφαρμογής της εξουσιαστικής αρχής, τη διαμόρφωση και τη

διαιώνιση κάθε εξουσίας, την εξουσία ως εξουσία [...] Στην αναλυτική αυτή προοπτική ο καπιταλισμός δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μια ιστορική μορφή της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Δεν αρκούσε για τον λόγο αυτό στους αναρχικούς να καταστραφεί το κεφάλαιο, ήταν ανάγκη να καταστραφεί και το κράτος [...] Ο μαρξισμός αντιθέτως θεωρούσε πως όλα αυτά ήταν εντελώς ιδεαλιστικά, γενικότητες [...] Αποδίδοντας ειρωνικά στον Μπακούνιν την αντιστροφή της σχέσης δομής και υπερδομής, ο Ένγκελς συνόψιζε τη διαφορά με τους αναρχικούς: «Ενώ η μεγάλη μάζα των σοσιαλδημοκρατών εργατών συμφωνεί μαζί μας θεωρώντας πως η κρατική εξουσία δεν είναι άλλο από την οργάνωση που οι άρχουσες τάξεις – καπιταλιστές και γαιοκτήτες– καθιέρωσαν για να προστατεύσουν τα κοινωνικά τους προνόμια, ο Μπακούνιν κηρύσσει πως το κράτος δημιούργησε το κεφάλαιο, πως ο καπιταλιστής έχει το κεφάλαιό του μόνο χάρη στο κράτος. Αφού επομένως το κράτος είναι το κύριο κακό, είναι ανάγκη να καταστρέψουμε πριν απ’ όλα το κράτος, το κεφάλαιο μετά θα πάει στο διάβολο από μόνο του. Εμείς, αντίθετα, λέμε καταργήστε το κεφάλαιο, την ιδιοποίηση της ολότητας των μέσων παραγωγής από μια μειοψηφία και το κράτος θα πέσει από μόνο του»».

Αν ο δέκατος ένατος αιώνας σηματοδεύτηκε από τις θεωρητικές διαμάχες αναρχικών και μαρξιστών στην προοπτική της προετοιμασίας επαναστάσεων, ο εικοστός τους έφερε ενώπιον επειγόντων πρακτικών καθηκόντων.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση απέδειξε ότι οι διαμάχες και η ρήξη στα χρόνια της Πρώτης Διεθνούς δεν ήταν αποτέλεσμα ιδιοσυγκρασιακών διαφορών ανάμεσα στον Μαρξ και τον Μπακούνιν αλλά ανταποκρινόταν σε πραγματικές ηθικοπολιτικές αποκλίσεις των δύο ρευμάτων.

Παρά τις ισχυρές επιφυλάξεις εκ μέρους των αναρχικών, δεν έλειψαν κι εκείνοι οι οποίοι είδαν με καλό μάτι την επανάσταση και ήταν πρόθυμοι να παραμερίσουν τις θεωρητικές τους ενστάσεις προκειμένου να βοηθήσουν στην επαναστατική ανοικοδόμηση της Σοβιετικής Ένωσης. Ο ίδιος ο Κροπότκιν που προηγουμένως είχε αρνηθεί θυμωμένος να αναλάβει μια θέση στην προσωρινή κυβέρνηση Κερένσκι, εξέφρασε την πεποίθηση ότι ναι μεν οι μπολσεβίκοι πασχίζουν να εισαγάγουν ουσιαστικές αλλαγές, αλλά οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν καθιστούν απολύτως αδύνατη την επιτυχία και ανοίγουν το δρόμο στην αντίδραση.

Τον Μάιο του 1919 ο Κροπότκιν και ο Λένιν συναντήθηκαν για πρώτη και τελευταία φορά. Ο Κροπότκιν διατύπωσε χωρίς περιστροφές τη θέση του: «Εσύ κι εγώ έχουμε διαφορετικές οπτικές γωνίες. Οι στόχοι μας φαίνεται να συμπίπτουν, αλλά έχω πολύ διαφορετικές από σένα απόψεις για τα μέσα, τις ενέργειες και την

οργάνωση. Οι φίλοι μου κι εγώ δεν θα αρνηθούμε να σε βοηθήσουμε· αλλά η βοήθειά μας θα συνίσταται μόνο στο ότι θα σου αναφέρουμε όλες τις αδικίες που διαπράττονται οπουδήποτε και κάνουν τον λαό να υποφέρει». Ο Λένιν αφού πρώτα δέχθηκε την ιδιότυπη αυτή προσφορά άρχισε να πετά στα σκουπίδια τα γράμματα του Κροπότκιν αγανακτισμένος: «Αυτός ο γερο-γκρινιάρης με κούρασε. Δεν έχει ιδέα από πολιτική και χώνεται παντού δίνοντας συμβουλές, οι περισσότερες εκ των οποίων είναι ανόητες».

Η συνέχεια είναι γνωστή. Η καθημερινότητα στο μετεπαναστατικό καθεστώς, ο τρόπος οργάνωσης της ζωής και της εργασίας, η δράση της μυστικής αστυνομίας, η γραφειοκρατία, οι διώξεις, οι φυλακίσεις και οι εκτελέσεις των αντιφρονούντων, η καταστολή της εξέγερσης της Κροστάνδης απογοήτευσαν ακόμη και όσους έβλεπαν γεμάτοι ελπίδες τη Σοβιετική Ένωση, όπως η Έμμα Γκόλντμαν: «Είχα φτάσει γεμάτη ελπίδες να βρω μια χώρα νεογέννητη, με το λαό δοσμένο ολόψυχα στη μεγαλειώδη αλλά δύσκολη δουλειά της επαναστατικής ανοικοδόμησης. Λαχταρούσα να λάβω μέρος ενεργά στο μεγάλο έργο. Η ρώσικη πραγματικότητα μου φάνηκε τερατώδης, ολότελα ξένη προς το όραμα που με έφερε στη γη της επαγγελίας με τόσο μεγάλες προσδοκίες. [...]. Συνειδητοποίησα με φρίκη πως η Ρωσική Επανάσταση είχε πεθάνει. Μπροστά μου ορθωνόταν το εφιαλτικό κράτος των Μπολσεβίκων, που συνέθλιβε κάθε επαναστατική προσπάθεια ανοικοδόμησης, καταπίεζε, εξευτέλιζε, διέλυε τα πάντα».

Η δεύτερη πράξη του ιστορικού δράματος συνύπαρξης και ρήξης μεταξύ αναρχικών και κομμουνιστών παίχτηκε ασφαλώς στην Ισπανία του '36. Αναρχικοί, τροτσκιστές και σταλινικοί βρίσκονται να πολεμούν από κοινού τους φασίστες του Φράνκο, σύντομα όμως ξεσπά εμφύλιος μέσα στον εμφύλιο. Το Κομμουνιστικό Κόμμα συνεχίζει την πρακτική της εκκαθάρισης των διαφωνούντων. Αυτό που έχει αλλάξει είναι ότι ο εδραιωμένος πλέον σταλινισμός στη Σοβιετική Ένωση δεν κρατά ούτε τα προσχήματα. Ενδεικτικά είναι τα όσα έγραφε η *Πράβντα* στις 17 Δεκεμβρίου του 1936: «Η εκκαθάριση των τροτσκιστών και αναρχοσυνδικαλιστικών στοιχείων έχει ήδη ξεκινήσει στην Καταλονία. Αυτό το έργο θα ολοκληρωθεί στην Ισπανία με την ίδια ενεργητικότητα που επιδείχθηκε και στην ΕΣΣΔ».

Σήμερα που ο καπιταλισμός αποκτά όλο και πιο ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά, που κράτος και κεφάλαιο αμφότερα γιγαντωμένα επιτίθενται και καταστρέφουν τις ελάχιστες κατακτήσεις των καταπιεσμένων και οδηγούν ολόκληρους πληθυσμούς στην κυριολεκτική τους εκμηδένιση είναι εύλογο, ίσως, το ερώτημα αν τα ανταγωνιστικά κινήματα έχουν την πολυτέλεια να μένουν

αγκυλωμένα στις ιστορικές τους διαφορές ή αν θα πρέπει –έστω και υπό το βάρος των συνθηκών έκτακτης ανάγκης που αντιμετωπίζουμε– να ενώσουν τις δυνάμεις τους σε μία αντικαπιταλιστική προοπτική.

Σε αυτό το σημείο, πέραν όλων των ιστορικών εμπειριών που, κατά τη γνώμη μου, καθιστούν εύλογη κάθε επιφυλακτικότητα εκ μέρους των αναρχικών, θα πρέπει νομίζω η Αριστερά (τουλάχιστον εκείνα τα ειλικρινή και μη ενσωματωμένα κομμάτια της) να προβεί σε έναν γενναίο αναστοχασμό σε σχέση με παραδοσιακές επιλογές της που στοίχισαν στα ανταγωνιστικά κινήματα, φορτώνοντάς τα με αυταπάτες και συνακόλουθες ήττες. Μιλώ για την κύρωση, δια της συμμετοχής, της κοινοβουλευτικής απάτης, την λογική της ανάθεσης και των πρωτοποριών, την σοσιαλδημοκρατικής προελεύσεως εκτίμηση ότι μια αριστερή κοινοβουλευτική νίκη μπορεί να αποβεί υπέρ των εργατικών συμφερόντων, την ενίσχυση με κάθε τρόπο της αντίληψης πως ο καπιταλισμός εξανθρωπίζεται, πως το κράτος είναι ένα ουδέτερο κέλυφος που παίρνει χαρακτηριστικά ανάλογα με το ποιος το ελέγχει, πως η σημερινή Ευρώπη και τα κράτη τα οποία την απαρτίζουν μπορεί να είναι κάτι άλλο από μηχανισμοί ωμής βίας και ταξικής εκμετάλλευσης.

Αν οι φίλοι μαρξιστές θυμόντουσαν ότι μία από τις τελευταίες πράξεις του Μαρξ ως στοχαστή ήταν *Η κριτική του προγράμματος της Γκότα* θα είχαν, ενδεχομένως, αποφύγει λάθη σαν τη συμπόρευση με τη συριζαϊκή παρωδία της «αριστερής ελπίδας», τις ολέθριες συνέπειες της οποίας καλούμαστε να πληρώσουμε όλοι.

Κώστας Δεσποινιάδης (Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Δρόμος», 30-1-16)